

ЖЕҢИЛ ӨНӨР-ЖАЙЫ ҮЧҮН КАДРЛАРДЫ ДАЯРДООДО КЫРГЫЗ ТИЛИНДЕГИ ТЕХНИКАЛЫК ТЕРМИНДЕРДИ КОЛДОНУУ ТУУРАЛУУ

Таштобаева Бурул Эшимбековна, т.и.к., профессор, окумуштуу катчы, И.Раззаков атындагы Кыргыз мамлекеттик техникалык университети, 720044, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Ч.Айтматов пр.66, e-mail:bet75kstu@gmail.com

Аннотация: Макалада билим берүү уюмдарында кыргыз тилиндеги окуу куралдарын басып чыгаруу иштерине Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Мамлекеттик тил боюнча улуттук комиссиясынын кошкон салымы көрсөтүлдү. Башталгыч, орто жана жогорку кесиптик окуу жайларында ишке ашырылып жаткан жеңил өнөр жайы боюнча адистиктердин тизмеси аныкталды. Жеңил өнөр жай тармагындагы кадрларды даярдоодо колдонулуучу техникалык терминдерди мамлекеттик тилге которуу жана аларды окуу процессинде колдонуу көйгөйлөрү каралды. Жеңил өнөр жайы үчүн иштелип чыккан окуу куралдарындагы кыргыз тилине которулган терминдер талданды жана алардын салыштырма анализи берилди. Көбүнчө терминдер ар кандай айырмачылыктар менен которулуп жаткандыгы аныкталды. Азыркы учурда колдонулуп жаткан окуу куралдарын анализдөө аркылуу көбүнчө терминдерди ирээтке келтирүү жана эл аралык терминдердин этимологиясын изилдеп, аларды өзгөртпөстөн колдонуу сунушталды. Ошондой эле макалада он-лайн сөздүктөрдү камтыган el-sozduk.kg сайтынын мүмкүнчүлүктөрү жазылды. Ар кандай сайттардагы сөздүктөрдө берилген техникалык терминдер талданды. Окуу процессинде терминдерди бирдиктүү которуп колдонуу жана котормочуларга методикалык жактан колдоо үчүн терминдердин которулуштарынын айырмаларын анализдөөнүн жыйынтыгында кыргыз тилиндеги терминдерди el-sozduk.kg сайтынын базасына жайгаштыруу сунушталды. Терминдерди жакшыртуу жана аларды бардык кызыкдар тараптардын колдонушу боюнча сунуштар берилди.

Негизги сөздөр: мамлекеттик тил, жеңил өнөр-жай тармагы, тигүү өндүрүшү, кадрларды даярдоо, кесиптик окуу жайлары, окуу-методикалык куралдар, орусча-кыргызча сөздүк, терминология.

О ПРИМЕНЕНИИ ТЕХНИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ НА КЫРГЫЗСКОМ ЯЗЫКЕ ПРИ ПОДГОТОВКЕ КАДРОВ ДЛЯ ЛЕГКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Таштобаева Бурул Эшимбековна, к.т.н., профессор, ученый секретарь, Кыргызский государственный технический университет им. И.Раззакова, 720044, Кыргызская Республика, г. Бишкек, пр.Ч.Айтматов 66, e-mail:bet75kstu@gmail.com

Аннотация: В статье указан вклад Национальной комиссии по государственному языку при Президенте Кыргызской Республики в деятельность учебных заведений по изданию учебных пособий на кыргызском языке. Определен перечень специальностей по легкой промышленности, реализующийся в начальном, среднем и высшем учебных заведениях. Рассмотрены проблемы перевода технических терминов на государственный язык и их применения в учебном процессе при подготовке кадров для отрасли легкой промышленности. Проанализированы термины в учебных пособиях, разработанные для легкой промышленности и переведенные на кыргызский язык, а также даны их сравнительный анализ. Выявлено, что одни и те же понятия переводятся в разных терминах. Рекомендованы приведение в порядок многих терминов через анализ применяемых в

настоящее время учебных пособий и исследование этимологий международных терминов, а также применение их без изменений. В статье также описаны возможности el-sozduk.kg сайта, который содержит он-лайн словари. Проанализированы технические термины, которые даны в словарях различных сайтов. В целях применения единых терминов в учебном процессе и методической помощи переводчикам в результате анализа разниц переводов специальных терминов предложено их разместить в базу данных сайта el-sozduk.kg. Даны рекомендации по улучшению терминов и их применению всеми заинтересованными сторонами.

Ключевые слова: государственный язык, отрасль легкой промышленности, швейная промышленность, подготовка кадров, профессиональные учебные заведения, учебно-методические пособия, русско-кыргызский словарь, терминология.

ABOUT THE APPLICATION TECHNICAL TERMS INTO THE KYRGYZ LANGUAGE IN TRAINING A SPECIALISTS FOR THE LIGHT INDUSTRY

Tashtobaeva Burul Eshimbekovna, PhD (Engineering), professor, Secretary of Academic Council, Kyrgyz state technical university named after I.Razzakov, 66 Ch.Aitmatov Ave., Bishkek, 720044, Kyrgyz Republic, e-mail: bet75kstu@gmail.com

Annotation: The article indicates the contribution of the National Commission on the state language under the President of the Kyrgyz Republic to the activities of educational institutions in publishing textbooks in the Kyrgyz language. Defined the list of light industry specialties implemented in primary, secondary and higher educational institutions. Discusses the problems of translating technical terms into the state language and their application in the educational process for training personnel for the light industry. The terms in tutorial for the light industry and translated into Kyrgyz are analyzed, also given their comparative analysis. It is revealed that the same concepts are translated in different terms. It is recommended to put many terms in order through the analysis of currently used textbooks and the study of etymologies of international terms, as well as their application without changes. The article also describes the features of site el-sozduk.kg includes online dictionaries. Technical terms that are given in dictionaries of various sites are analyzed. In order to apply common terms in the educational process and provide methodological assistance to translators as a result of analyzing the differences in translations of special terms it is proposed to place them in the site database el-sozduk.kg. Recommendations are given for improving the terms and their application by all interested parties.

Keywords: state language, light industry, clothing industry, training specialists, professional education institution, tutorial, Russian-Kyrgyz dictionary, terminology.

Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Мамлекеттик тил боюнча улуттук комиссиясынын (мындан ары –Улуттук комиссия) Жобосуна ылайык анын негизги максаттарынын бири болуп “Кыргыз Республикасынын мамлекеттик бийлик органдарында жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарында, уюмдарында жана мекемелеринде, ошондой эле жалпыга маалымдоо каражаттарында, китеп басып чыгаруу иштеринде мамлекеттик тилдин иштешин ырааттуулук менен жүзөгө ашырууну камсыз кылуу [1] эсептелет. Ушул эле Жободо: “жогорку окуу жайларында мамлекеттик тилди өнүктүрүү жана тил саясатын өркүндөтүү тармагындагы кадрларды даярдоо жана алардын квалификациясынын жогорулашына көмөк көрсөтөт” деген пункт аркылуу Улуттук комиссиянын функцияларынын ичинде окуу жайларга да коюлган милдеттер көрсөтүлгөн [1].

Бул Жободогу максаттарды ишке ашыруу үчүн Улуттук комиссия жогорку окуу жайларынын профессордук, окутуучулук курамдарынын кыргыз тилинде даярдалган окуу-методикалык иштерине сынактарды жарыялап, алардын басып чыгарылышын каржылап келе жатат. Мындан сырткары, кесиптик билим берүүнүн бардык баскычтары боюнча Кыргыз Республикасын мамлекеттик билим берүү стандарттарында кыргыз тилин окутуу киргизилген. Кыргыз Республикасында 2014-2020-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн улуттук программасын аткаруу иш-чараларынын планында республиканын билим берүү уюмдары үчүн окутуу-популярдуу басылмаларды түзүү белгиленген. Ушул максатта чыккан Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин 2019-жылдын 28-январындагы “Сынак өткөрүү жөнүндө” №78/1 буйругун аткаруу максатында окутуучу-популярдуу басма жана мультимедиялык продукцияларды тиешелүү адистиктер боюнча даярдап тапшыруу иш жүзүнө ашып жатат. Мисалы, И.Раззаков атындагы Кыргыз мамлекеттик техникалык университетинде бардыгы 13 (2018-жылы – 4, 2019 – жылы-9) окуу китеби сынакка катышып, Улуттук комиссиясынын колдоосу астында жарыкка чыгып, окуу процессинде колдонулуп жатат.

Азыркы учурда жеңил өнөр-жайы үчүн кадрларды даярдоо үч дэнгээл аркылуу жүргүзүлөт. Жогорку кесиптик окуу жайларында: бакалаврлар жана магистрлер 740700 “Жеңил өнөр-жай буюмдарынын технологиясы жана конструкциялоо”, 570700 “Костюмдун жана текстилдин искусствосу”, 570400 “Дизайн” (костюм)” багыттары боюнча даярдалышат.

Оngo жакын адистиктердин түрлөрү орто кесиптик окуу жайларында боюнча даярдалышат, алардын ичинен 07I505 “Текстилдик жана жеңил өнөр-жай буюмдарын көркөм жасалгалоо”, 260301 “Текстиль буюмдарынын технологиясы (түрлөрү боюнча)”, 260908 “Мех жана тон кийимдерин чыгаруу”, 260904 “Булгаары жана мех иштетүүнүн технологиясы”, 260903 “Тигүү буюмдарын конструкциялоо, моделдештирүү жана технологиясы” ж.б.

Башталгыч кесиптик окуу жайларында 7443 “Тигүүчү”, 5146 “Тикмечи” жана “Чийден жана жүндөн көркөм буюмдарды жасоочу” ж.б. кесиптиктер боюнча жумушчу кесиптерге кадрлар даярдалып чыгышат. Бул окуу жайлары үчүн Кыргыз Республикасынын билим берүү жана илим министрлиги астындагы Башталгыч кесиптик билим берүү агенттигинин Республикалык илимий-методикалык борборунда иштелип чыккан окуу куралдары колдонулат. Андан сырткары эл аралык долбоорлордун (Азия өнүктүрүү банкынын, “GIZ” (Германия) жана “Helvetas Kyrgyzstan” (Швейцариялык эл аралык кызматташуу Ассоциациясы) айылдык кесип берүү долбоору) алкагында каржыланып даярдалган окуу китептери да бар. Бир топ кесиптик лицейлер айыл жергесинде жайгашкандыктан, башка окуу жайларына салыштырмалуу өзгөчө башталгыч кесиптик окуу жайларында кыргыз тилиндеги окуу китептери көбүрөөк колдонулуп жаткандыгын анализ көрсөттү.

Азыркы учурда жеңил өнөр-жайлары тигүүчүлөргө муктаждык болгондуктан, даярдоо курстарында “Тез тигүүчү” аттуу программасы аркылуу кадрларды 3 айдын ичинде даярдоо актуалдуу маселе болуп жатат. Бул максатты ишке ашыруу үчүн 8 модулдуу окуу-методикалык куралдары кыргыз тилинде “GIZ” долбоорунун каржылоосу менен иштелип чыккан.

Республиканын жогорку окуу жайларын мисалга алсак, И.Раззаков атындагы Кыргыз мамлекеттик техникалык университетинде “Жеңил өнөр-жай буюмдарынын технологиясы” кафедрасында бүгүнкү күнү бешке жакын окуу-методикалык куралдар кыргыз тилинде иштелип чыгып, университеттин каржылоосу менен басып чыгарылган. Тилекке каршы, алардын ичинде Улуттук комиссиясынын сынагына берилгендер жок.

Ош мамлекеттик технологиялык университетинин «Жеңил өнөр-жайынын технологиялары» кафедрасынын окутуучулары бүгүнкү күндө бардыгы 17 окуу-методикалык куралдарды кыргыз тилинде басып чыгарышкан. Алардын ичинен көбүнчөсү М.Арзиевдин авторлугу менен усулдук колдонмолор жана окуу китептери тигүү

өндүрүшүнүн машиналары жана аппараттары боюнча лабораториялык, курстук иштерди аткарууга арналган, ал эми калгандары технология жана көркөм искусство сабактары боюнча иштелип чыккан.

Ош мамлекеттик университетинин окутуучулары тарабынан (М.Э.Эшбаев, А.М.Омуркулов) “Сүрөт искусствосу боюнча терминдердин жана аталыштардын түшүндүрмө сөздүгү” аттуу китеби магистранттарга, окутуучуларга жана жалпы эле искусствого кызыккандарга арналган.

Жалпылап айтканда, азыркы учурда жеңил өнөр-жайы үчүн кадрларды даярдоодо окуу-методикалык иштерди жазуу активдештирилип баштады. Бирок, жалпы колдонулуучу бирдиктүү терминологиянын жоктугу окуу-методикалык куралдарды иштеп чыгууда көйгөйлөрдү жаратуу менен окуу куралдарын иштеп чыгуу чар жайыт жүргүзүлүп келүүсүнө алып келип жатат.

Жогоруда айтылгандарга себеп болуп, биринчиден, көбүнчө учурда долбоорлордун алкагында иштелип чыккан окуу методикалык куралдар жана кесиптик стандарттарды кыргыз тилине которуу котормочуларга берилип, бүт терминдердин бардыгы “түз, сөзмө-сөз” которулуп жаткандыгы эсептелет. Мындай иштердин жыйынтыгында окуу куралы такыр мааниси жок, түшүнүксүз болуп калган учурлар аз эмес. Мисалы, жеңил өнөр-жайынын технологиясы боюнча орус тилиндеги “втачать”, “обтачать”, “притачать”, “настрочить” ж.б. терминдери кийимдин бөлүкчөлөрүн иштетип жаткандагы методикасын айырмалантып көрсөтөт, бирок кээ бир котормочулар бул терминдердин бардыгын “шырып тигүү” же “кайып тигүү” деп бир-эки термин аркылуу которуп коюшкан. Ошондуктан, техникалык терминдерди кыргыз тилине которуу кийим тигүү технологиясын, конструкциялоосун жана моделдөөсүн түшүнгөн тармактык адистер тарабынан которулуусу зарыл.

“Тигүү иши” [2] жана “Кийим тигүүнүн негиздери, улуттук кийимдерди тигүү” [3] аттуу баштапкы кесиптик билим берүү окуу жайлары үчүн арналган окуу куралдарында авторлор кол жана машина иштеринин терминдери боюнча таблицаларга операциялардын аталыштарын, алардын мүнөзүн жана колдонулуучу чөйрөлөрүн беришкен. Андан сырткары, тигүү ирээтинин ар бир иши түшүндүрүлүп жазылган. Авторлор бул тармакта тажрыйбалуу кесипкөйлөр жана педагогдор болгондуктан, терминдер салыштырмалуу туура жана түшүнүктүү жазылган. Бирок, бул окуу куралдары менен “Тигүү өндүрүшүнүн технологиясы” аттуу жеңил өнөр-жай орто окуу жайлары үчүн арналган окуу куралын (котормочу А.Элебесова) [4] жана башка китептер менен салыштыра кетсек, өзгөчө технология боюнча терминдерде бир топ айырмачылыктар байкалат.

Экинчиден, тармактык адистер окуу куралдарын даярдап же котормочулар которуп жатканда бир эле терминди каалагандай, ар түрдүү кылып колдонуп жаткан учурлар кезигишет (1-таблица). Ушул терминдердеги айырмачылыктарды анализдөө үчүн жеңил өнөр-жай кадрларын даярдоо үчүн арналган алты окуу-куралдарындагы терминдер анализделди.

Бул максатты ишке ашыруу үчүн колдонулуп жаткан окуу куралдарындагы 50дөн ашуун айырмаланган терминдердин кыргыз тилге которулушунун салыштырма таблицасы иштелип чыкты. Мисал катарында аталган таблицадан алынган кээ бир терминдердин которулуштарынын айырмалары жана салыштырма анализи 1-таблицада берилди.

Таблица 1 – Жеңил өнөр-жайы боюнча кыргыз тилиндеги терминдердин ар кандай окуу куралдарында которулмаларынын салыштырма анализи

Орус тилиндеги терминдер	Кыргыз тилиндеги терминдер		
	Окуу куралы I ¹	Окуу куралы II ²	Окуу куралы III ³
Влажно-тепловая обработка	Нымдуулук жылуулук иштери (152-б.) Нымдуу жылуулук иштетүү (141-б.) Ным, жылуулук менен иштетүү (157-б.)	Нымдап жылуулап иштетүү (58-б.)	-
Линия полузаноса	Орто сызыгы (137-б.)	Кымтылма талаачасы сызыгы (80-б., 192-б.)	Полузанос сызыгы (129-б.)
Листочка	Листочка (166-б.)	Кьюу (245-б.)	Жалбыракча (132-б.)
Окат	Жең түбү (163-б.) Үстүнкү жең түбү (172-б.)	Үстүнкү жең түбү (25-б., 165-б.) Жендин үстүнкү түбү (62-б.)	Жендин окаты (203-б.)
Плечевая накладка	Ийин бастырыктары (172-б.)	Ийин жаздыкчалары (324-б.) Ийин төшөмөсү (296-б.)	-
Поясное изделие	Бел салынган кийим (132-б.) Белдүү кийим (133-б.)	Кашаттуу кийим (306-б.)	Белдүү кийим (30-б.)
Прибавка	-	Калтырылган орун (25-б.) Калтырылган өлчөм (24-б.)	Кошумчалар (75-б.)
Прорезной карман	Кесилип тигилген чөнтөк (165-б.) Оюлуп салынган чөнтөк (165-б.)	Тилик чөнтөк (245-б.)	Тилинип салынган чөнтөк (132-б.)

¹ А.Жаныбекова, К.Абдыкалыева, К.Сулайманова, К.Акунова М.Абдуллаев, Ш.Асанкулов. Кол өнөрчүлүк, узчулук жана устачылык: окуу куралы.– Бишкек, 2006. -295 б. [5];

² И.Я.Гриншпан. Жекече заказ боюнча эркектердин сырт кийимдерин конструкциялоо: өндүрүштө жумушчуларды кесиптик окутуу үчүн окуу китеби / котор.Ы.Кадыров –Бишкек, 1995. -336 б. [6];

³ Л.П.Шершнева. Аялдардын жана балдардын кийимдерин конструкциялоонун негиздери: кесиптик—техникалык окуу жайлары үчүн окуу куралы / котор.А.Элебесова–Бишкек, 1997. -264 б. [7].

Таблица көрсөтүп тургандай, кээ бир терминдер бир эле окуу куралында ар түрдүү мааниде которула берген. Мындай көрүнүштөр, албетте, окуу куралды колдонуп жаткан окутуучулар үчүн татаалдыктарды жаратат, ал эми студенттер же ошол эле тикмечилер, бычмачылар ж.б. жеңил өнөр-жайындагы жумушчулар үчүн такыр эле түшүнүксүз болуп калышы мүмкүн.

Окуу процессинде терминдерди бирдиктүү которуп колдонуу жана котормочуларга методикалык жактан колдоо үчүн, жогоруда көрсөтүлгөндөрдү эске алуу менен бирге жана терминдердин которулуштарынын айырмаларын анализдөөнүн жыйынтыгында кыргыз тилиндеги терминдер el-sozduk.kg сайтына жайгаштырууга сунушталды. Сайт el-sozduk.kg – кыргыз тилинин онлайн сөздүгүн иштеп чыгаруучу “Биздин Мурас” коомдук фонддун долбоору болуп эсептелет. Долбоордун максаты – тез, оперативдүү которуу үчүн кыргыз тилинин котормочуларын электрондук сөздүктөр менен камсыздоо. 2015-жылы эле el-sozduk.kg сайты 35 ар кандай сөздүктөрдү, 375 миңден ашуун сөздөрдү камтыган. Алардын ичине орусча-кыргызча жана Константин Юдахиндин кыргызча-орусча сөздүктөрү, ошондой эле түшүндүрмө сөздүк да кирет. Мындан сырткары, азыркы убакта бул сайт аркылуу юридикалык, салык, банктар жана каржы кызматы боюнча, ошондой эле биологиялык терминдер жана жаныбарлардын аталыштары боюнча орусча-кыргызча сөздүктөрдү, алардын түшүнүктөрүн колдонууга мүмкүнчүлүктөр бар. Азыркы учурда el-sozduk.kg жардамы менен кыргызча-түркчө жана кыргызча-англисче котормолорду жасоого мүмкүнчүлүк берилген. Бирок, бүгүнкү күнү бул сайтты колдонууда жеңил өнөр-жайы боюнча атайын терминдер жок экендиги аныкталды. Бардык кызыкдар тараптардын кыргыз тилиндеги терминдерди el-sozduk.kg сайты аркылуу колдонушу окуу куралдарда чар жайыт терминдердин пайда болушун четке кагат.

Жогорку жүргүзүлүп жаткан изилдөөлөр жана алардын негизинде келип чыккан сунуштар мамлекеттик билим берүү стандарттарынын кесиптик циклиндеги сабактарды методикалык камсыздоо үчүн окуу куралдарды иштеп чыгууда, технологиялык – конструктордук процесстерди студенттерге түшүндүрүүдө жана жеңил өнөр-жайында эмгектенип жаткан адистердин арасында бирдей терминдерди жана түшүнүктөрдү колдонууда жардам берет.

Мамлекеттик тилде жеңил өнөр-жайы үчүн окуу куралдарын иштеп чыгуу жана сөздүктөрдү толуктоо иштери менен бирге el-sozduk.kg сайтындагы түшүнүктөрдү көбөйтүп, жакшыртуу мындан ары да активдүү жүргүзүлүшү зарыл.

Колдонулган адабияттын тизмеси

1. Кыргыз Республикасынын Президентинин 2010-жылдын 21-декабрындагы N 365 Жарлыгы менен бекитилген Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Мамлекеттик тил боюнча улуттук комиссия жөнүндө Жобо (КР Президентинин 2017-жылдын 24-майындагы ПЖ № 98, 2019-жылдын 7-мартындагы ПЖ № 35 Жарлыктарынын редакцияларына ылайык) [Электрондук ресурс] / <http://mamtil.kg/wp-content/uploads/2017/07/%D0%96%D0%9E%D0%91%D0%9E.pdf>.
2. К.К.Мусуралиева, К.Д.Акунова. Тигүү иши: кесиптик—техникалык окуу жайлары үчүн окуу куралы.–Бишкек, 2017. -64 б.
3. А.Т.Жаныбекова, К.Дж.Акунова. Кийим тигүүнүн негиздери, улуттук кийимдерди тигүү: окуу куралы.–Бишкек, 2018. -140 б.
4. Л.Ф.Першина, С.В.Петрова. Тигүү өндүрүшүнүн технологиясы: жеңил өнөр-жай орто окуу жайлары үчүн окуу куралы / котор. А.Элебесова–Бишкек, 1997. -264 б.
5. А.Жаныбекова, К.Абдыкалыева, К.Сулайманова, К.Акунова М.Абдуллаев, Ш.Асанкулов. Кол өнөрчүлүк, узчулук жана устачылык: окуу куралы.– Бишкек, 2006. - 295 б.

Известия КГТУ им. И.Раззакова 54/2020

6. И.Я.Гриншпан. Жекече заказ боюнча эркектердин сырт кийимдерин конструкциялоо: өндүрүштө жумушчуларды кесиптик окутуу үчүн окуу китеби / котор.Ы.Кадыров – Бишкек, 1995. -336 б.
7. Л.П.Шершнева. Аялдардын жана балдардын кийимдерин конструкциялоонун негиздери: кесиптик—техникалык окуу жайлары үчүн окуу куралы / котор.А.Элебесова–Бишкек, 1997. -264 б.